

Буро Меденица

О ДОГАЂАЈИМА ИЗ ПЕРИОДА ИЛЕГАЛСТВА 1942—1943. ГОДИНЕ У КОЛАШИНСКОМ КРАЈУ

Послије повлачења наших јединица са подручја Црне Горе у правцу Босне, на терену среза колашинског остало је око 80 партијских радника и бораца да наставе борбу против окупатора и четника. То је период такозване илегалне борбе, која се водила под веома тешким условима на територији Црне Горе у 1942. и 1943. години.

О активности другова који су остали да раде на терену Колашина нема писаних докумената, па је тај период њихове борбе остао мало познат. Као учесник тих догађаја, желим да укажем на неке околности које су карактеристичне за оцјену политичког стања на том подручју.

Ситуација у срезу колашинском у вријеме илигалне борбе разликује се по много чему од стања у другим крајевима Црне Горе. Главну карактеристику, чинило је присуство четничке врховне команде и Драже Михаиловића, најприје у Пољима а затим у Липову код Колашина, као и присуство јуришних јединица Павла Ђуришића и осталих четничких одреда из разних крајева земље. Да би се схватио значај ове карактеристике, морам се осврнути на неке чињенице које су јако утицале на активност наших другова који су у том времену радили на терену.

На подручју Колашина у јануару и фебруару 1942. године вођене су веома тешке борбе са четницима. У тим борбама Комски одред је претрпио велике губитке у људству и материјалу. Нарочито су у борбама на Барама, Матешеву и Лубницама изгинули многи кадрови. Због исцрпљености наших јединица и очигледне надмоћности четника, морали смо 21. фебруара 1942. године напустити Колашин. Италијанске окупационе снаге претходно су се споразумјеле са четницима да ће им уступити град на управљање, ако га одузму од партизана. Тако је Колашин концем фебруара постао главно упориште четника на подручју Црне Горе, а касније, са доласком четничке врховне команде и Драже Михаиловића, добија изузетан значај за четнички покрет у Југославији. Народ нашег среза огромном већином подржавао

је НОБ, али ова снажна концентрација четничких јединица учинила је да се политичко стање у многоме измијенило.

Послије напуштања града борбе су настале с несмањеном жестином у сјеверним дјеловима среза све до конца априла 1942. године, када су се јединице Комског одреда повукле са овог подручја у правцу Жабљака и Пиве. Тако је почетком маја читав срез пао у руке четника. Под њиховим притиском град смо брзо напустили — па нијесмо успјели да организујемо у њему неку сигурну везу, која би нас обавјештавала о стању и намјерама четника. То нам је касније причињавало велике тешкоће, а нарочито у илегалном раду.

Узимајући у обзир ове околности, у нашој илегалној активности могли бисмо разликовати два раздобља. Прво почиње у марту 1942. године и траје до конца маја, када се вратила једна група партијских радника, издвојена из састава Комског одреда, са задатком да организује партијски живот и у илегалним условима настави борбу у срезу.

У првом раздобљу почињу и прве илегалне акције у селима која, су се нашла под окупацијом четника. Њих воде борци који су се стицајем околности одвојили од својих јединица и остали на окупираној територији. Штаб одреда и политичко руководство, због непрекидне борбе, нијесу могли успоставити везу са тим друговима, нити им пружити помоћ. У окупираним селима и у граду четници су вршили сурове репресалије — то је вријеме њиховог изузетног дивљања. Све је то отежавало половај и услове рада на терену.

Велики притисак четника на тако малом терену као што је наш срез утицао је да се већина поштеног становништва затвори у круг породице, избјегавајући контакте са нашим пријатељима који су остали на линији НОБ-а. То је било доба када је било тешко покренути људе у неку активност против четника.

Непријатељ је убрзо осјетио одсуство нашег политичког утицаја, па је смишљеном пропагандом, и разним измишљотинама уносио забуну у редове наших симпатизера. Вјешто смишљеним лажима четници су успјели да код необавјештених изазову сумњу у исправност неких наших поступака у току устанка. Тако су они на примјер, откопавали лешеве ликвидираних непријатеља и над њима вршили прави масакр, а затим присиљавали грађане да гледају те лешеве — тврдећи да су то партизани урадили прије ликвидације.

Да би што више обманули народ и дали што увјерљивији карактер својој пропаганди, формирали су Централни комитет Комунистичке партије. Формирање овог комитета требало је наводно да покаже народу како су они за ствар ослободилачке борбе и борбе коју води Совјетски Савез, а да колашински комунисти воде погрешну политику јер прераном борбом излажу народ

уништењу. На чело тзв. Централног комитета налазио се познати партијски издајник Милош Ђетковић „Тујо“, као и Бећир Томовић и Букан Анђелић. Формирање комитета донијело им је више политичке штете него користи, јер је народ одмах прозрио подвалу, па је комитет убрзо престао под тим називом да води акције против НОБ-а.

Но, и поред тога, мора се признати да је у тим првим мјесецима четничка пропаганда имала утицаја на политичко стање у срезу. Четници су засипали терен разним прогласима, брошурима и другим писаним материјалом. Позната је њихова броштура „Пакао или комунизам у Црној Гори“, опремљена фотосима, којима су наводно приказивали наша „дивљаштва у ликвидацији непријатеља“. Ово је имало утицаја на необавјештеног грађанина, који се, иначе тешко сналазио у оваквим ратним условима.

Супроставити се оваквој пропаганди могло се једино добро организованим политичким радом на терену. Међутим, таквог рада није било, јер се већина искусних кадрова налазила у оперативним јединицама, па је зато наш утицај затајио. Руководство Партије и Штаб одреда вјеровали су да је наше повлачење привременог карактера и да ћемо убрзо повратити Колашин, и то је један од разлога због чега нијесу предузимане озбиљније мјере да се помогне друговима на окупираној територији. Међутим, стање на фронту није било добро, па су јединице напустиле подручје среза, повлачећи се у правцу Жабљака и Пиве.

У селу Кнежевићи, у Пиви, гдје се Комски одред задржао три дана на одмору, одржан је састанак комуниста на коме је разматрано стање у срезу послје нашег повлачења. Оцијењено је да је оно лоше и да се мора нешто предузети, па је одлучено да се упуту једна већа група комуниста која би оживјела партијски рад и створила услове за настављање борбе против непријатеља. Под руководством члана ЦК КПЈ, 22. маја 1942. године одабрано је 18 чланова Партије који су одмах упућени на илегални рад у позадину, на територији среза.

Доласком ових другова почиње други период у илегалној борби — период који означава поновно оживљавање наше политичке активности.

Концем маја група је стигла на подручје среза и на Сињајевини одржала састанак, на коме је закључено: да се организује партијски рад и успоставе везе са нашим друговима на терену, да се организују обавјештајни пунктови по селима, а нарочито виде могућности успостављања везе са градом, да се покушају набавити средства за агитацију: писаће машине, папир и радио-апарат ради праћења вијести радио станице „Слободна Југославија“. Такође је требало оцијенити политичко расположење народа послје повлачења наших јединица. То су били најжигљивији задаци. Сљедећи састанак групе заказан је за 14. јун.

На састанку од 14. јуна одржаном у рејону Штитаричких катуна, била је присутна већина другова са претходног састанка и 9 чланова Партије са терена Липова и Поља. После повлачења јединица за Босну почела су масовна хапшења и прогони свих оних који су били повезани са НОБ-ом. Настала је колебљивост код симпатизера и једног дијела бораца, па су се почели и предавати. Међутим, сам долазак другова из Одрета политички је много значајно; народ их је добро прихватио — па је то утицало да се колебљивост заустави. Када су четници видјели да се расположење народа мијења, отпочели су са стријељањем похапшених.

Кад је већ ријеч о овим стријељањима, треба рећи да су од марта до октобра 1942. године четници стријељали око 800 бораца и симпатизера, заробљених на разним подручјима Црне Горе, Стријељања су вршена на Брези, у близини града. Као споменик настрадалим од четничких злочина остало је чувено Партизанско гробље на Брези. Оваква масовна стријељања озбиљно су утицала да се расположење народа промијени у нашу корист.

На другом састанку посвећено је највише пажње агитацији. Пошто нијесмо набавили средства да бисмо могли и писаном рјечју парирати четничкој пропаганди, одлучили смо да погрешно усмено обавјештавамо грађане о борбама јединица у Босни. Овим смо хтјели показати народу да смо у сталној вези са нашим јединицама, а истовремено да разбијемо четничке лажи о уништењу партизана у Босни, јер су они то стално истицали у својој пропаганди. Да не би свако на своју руку ширио ове вијести, требало их је унапријед брижљиво припремити. Ово је имало великог утицаја на психологију нашег човјека и у подизању његовог борбеног морала. У сјеверним крајевима среза обе вијести су биле добро организоване.

Послије састанка другови су на терену сигурније наступали, и то је дало добре резултате. У срезу је радило пет партијских ћелија и 17 група илегалца, Мјесни комитет Партије је попуњен новим друговима — то је стварало боље услове за политички рад. По селима су успостављене обавјештајне везе, па смо се слободније кретали по терену. Са градом смо одржавали повремено доста несигурне контакте, без неког већег значаја. Да бисмо још више подигли борбени дух и морал народа, одлучили смо се за оружане акције, па и за демонстративне нападе, уколико би то било политички корисно.

Најзначајнији демонстративни напад извршен је на Горње Липово, гдје је био смјештен штаб Драже Михаиловића. Средином августа група липовских и штитаричких илегалца са околних брда пуцала је читав сат у правцу куће гдје је наводно б

смјештен штаб Дражин. Овај напад широко је коментарисан у народу и позитивно је утицао на његово расположење.

Други подухват је припреман са циљем да се ослободе затвореници, које су четници тјерали сваког уторка прије подне у сјечу дрва у близини града. Мада је ова информација била тачна, тог уторка, кад смо били у засједи, нијесу се појавили, јер нас је неко примивијетио и јавио четницима, па више нијесу водили затворенике ван града.

Трећу акцију су припремали другови из Мораче на италијанску посаду у Матешеву. Ово је било откривено, па су наши наишли на засједу и том приликом погинуо је Вељко Радовић, стари револуционар и борац.

Почетком октобра група четника упутила се у правцу Пољске Бистрице, са намјером да пљачка по селу и плијени стоку. Како смо о томе претходно обавијештени, сачекала их је у засједи група штитаричких илегалаца, а резултат ове акције био је: два мртва четника и више рањених. Мада ови оружани напади нијесу имали неки већи војни значај, враћали су вјеру народа у нашу побједу.

У периоду од маја 1942. године до марта 1943. године четничке јединице стациониране у Колашину нијесу водиле неке веће операције ван среза, па је њихова активност икључиво била усмјерена против илегалаца. Зато су наши често упадали у засједи и данима нијесу могли да успоставе међусобне везе. То је и учинило да нијесмо смјели помишљати на веће оружане подухвате, јер бисмо се изложили уништењу.

Почетком октобра 1942. године одржан је састанак Окружног комитета КПЈ Беране у селу Љешници, близу Берана. На састанку је разматрано стање у појединим срезovima. Оцјењујући пропусте партијских руководстава и појединаца, критикован је рад руководства среза колашинског — због слабе оружане активности и колебљивости код неких бораца и предаје четницима. Закључено је да се појача политички рад у срезу и изврше припреме за зимски период, како би се другови сачували од уништења.

Послије овог састанка тешко се могло рачунати на неки озбиљнији рад; почела је дубока јесен, кретања су отежана, у планинама је почео да пада снијег. Такође су касниле припреме за зимски смјештај. Концем новембра дошао је код нас секретар Окружног комитета КПЈ да види шта је све извршено од постављених задатака. Састанак је одржан 20. и 21. новембра у близини села Подбишћа са другovima који су се затекли на том терену. Главна тема био је смјештај у току зиме. Пошто је констатовано да су припреме у сјеверним дјеловима среза лоше обављене, препоручено је да се борци пребаце у друге срезове, код својих пријатеља. Међутим, док смо још били на састанку по-

чео је да пада с'нијег, па нам је било јасно да се неће моћи ништа урадити за смјештај, а тешко се било и пребацити у друге срезове — па су се групе привремено смјестиле по планинским пећинама, које су касније лако откривене.

Догађаји који су се одиграли у току зиме 1942/43. године показали су колико смо били неспремни да се сачувамо у току зиме. Четници су помоћу издаје убрзо открили нека наша склоништа, па су погинули: у Добриловини — браћа Милан, Ђорђевић, Мираш и Јанко Видаковићи и Јагош Рабрен; у Пољима — Јован и Светозар Дробњак, Радивоје и Вукога Васовић, Зарија Грдинић, и Милорад Смолковић; у Подбишћу — Милосав и Вучић Ђурашиновић; у Требаљеву — Бранко и Паун Ђировић. Ово је био велики губитак за нас, и народ га је тешко доживио. Многа села остала су без илегалаца и чланова Партије. То је био највећи губитак у тако кратком времену. У току илегалног периода у срезу је погинуло 27 илегалаца, или трећина укупног броја илегалаца. Узроци ових губитака оцјењивани су као небудност партијских организација које на вријеме нијесу извршиле припреме за зимовање. Ове оцјене стоје, али има и других момената који су утицали да се зима овако неспремно дочека.

Концем новембра 1942. године на терен је пренијета директива, наводно Покрајинског комитета, да треба формирати веће групе илегалаца у чете које би се стално кретале по терену и изводиле оружане акције. Ово формирање чета илегалаца су брзо повезали са скорим доласком јединица из Босне, па је створено убјеђење, нарочито код другова у сјеверним крајевима среза, да нема потребе да предузимају нарочите мјере за зимска склоништа, пошто ће ионако наше јединице доћи из Босне. Стални прогони четника, издаја, засједе, хапшења породица илегалаца — учврстили су их да је једини излаз из ситуације да се споје са оперативним јединицама. Ако јединице не дођу на подручје Црне Горе, били су спремни да сами пођу у правцу Босне. У оваквом расположењу затекао их је први с'нијег, што значи потпуно неспремне. Према томе, није се радило само о небудности партијских организација, које су покушале да разбију овако наивну психологију, већ је у питању било и дубоко увјерење да другог излаза нема осим спајања са оперативним јединицама.

За разлику од оваквог стања у сјеверним подручјима среза, ситуација у Доњој Морачи и Ровцима била је сасвим другачија. Подршка народа је била већа, зима је била блажа, па су илегалци на овом подручју остали неоткривени. Они су врло успјешно користили ове погодности, па су могли безбједније да се крећу и одржавају контакте са нашим пријатељима.

У прољеће 1943. године преостале групе илегалаца су се поново повезале и наставиле рад. Притисак четника у овом вре-

мену је ослабио, јер су их Њемци ангажовали у борбама против наших јединица које су се кретале у правцу Црне Горе. Та околност је учинила да су илегалци имали много боље услове за политички рад, па су припремали народ да спремно дочека јединице које су пробиле обруч у IV непријатељској офанзиви. У овом периоду формиране су двије чете од илегалаца и симпатизера, који су се радо одазвали нашем позиву. Ове чете су касније ушле у састав наших бригада и са њима наставиле борбени пут. На подручје среза стижу и њемачке јединице и почињу борбе у Морачи и на Сињајевини, и то је почетак V непријатељске офанзиве. Партизани се поново повлаче у правцу Босне. У Колашину остају и даље четници, али сада — деморалисани због великих губитака у бици на Неретви — немају више снаге да се супроставе нашем политичком утицају. Зато су другови који су и даље остали на терену да илегално раде без неких већих тешкоћа утицали да се стање код народа измијени у корист НОБ-а. Такво је стање остало све до поновног ослобођења Колашина у септембру 1943. године.

То би био сумаран поглед стања у Колашину у вријеме такозване илегалне борбе.